

Nagyvárosi kulturális intézmények akkor és most.
(színház, mozi, előadótér, ...)

Az II. VH. utáni művelődési otthon, majd művelődési ház intézményi története nem tudható be csupán az 1949-1989-es politikai, és kulturális időszakokkal. Gyakran (alulról szerveződő) társadalmi igényként fogalmazódott meg ezen kulturális egységek létrehozása. Ilyenek voltak például az egyletek, a kaszinók, éttermek, stb.

A későbbi (II. VH. utáni) felülről jövő központosítás több, különböző típusú gyülekezési teret hívott életre. A közművelődés államilag és önkéntesen létrehozott elemei, kb. azonos gyakorisággal jöttek létre. A „privát” intézményeket a II. VH. után nagyrészt megszüntették, működésüket ellehetetlenítették, vagy gyökeresen átalakították. Az 1949- után kulturális életben az állam új szereplőként jelent meg. Innentől az állam akarja a tömegek kulturális tevékenységét koordinálni. Ekkor indul meg a kultúrházépítő mozgalom. „A művelődési otthonok országos hálózatának megteremtése a szocialista kulturális politika egyik nagy vállalkozása volt, amellyel egy egységes szocialista intézménytípus kiépítésére törekedett.¹” „A kulturális forradalom célja a korábbi uralkodó osztályok, kiváltságos rétegek monopóliumának megszüntetése, a munkások és a parasztok számára a művelődési lehetőségek megteremtése, a marxista világnézet terjesztése, a tudomány támogatása, a szocialista művészet kifejlesztése és új szocialista értelmiség kialakítása volt.”²

1951-es törvényjavaslat:

37. § 1. A dolgozó tömegek műveltségi színvonalának emelésére a tervidőszakban nagymértékben fejleszteni kell az üzemi és területi kultúrotthonok, a mozik és a népkönyvtárak hálózatát.

2. Az ötéves tervidőszak végére 3500 kultúrotthonnak kell működnie.³

1976:

„A közművelődést szolgáló valamennyi intézmény közös feladata, hogy felkeltse a művelődés iránti igényt, közreműködjön annak kielégítésében, a közművelődés eszközeit és alkalmait mindenki számára hozzáférhetővé tegye, és ezzel szolgálja a kultúra demokratizálódását, a közösségi gondolkodás és életmód általánossá tételét.”⁴

Kérdéses, hogy ezek az intézmények tényleg a kultúra, vagy inkább a teljes felügyelet szervei akartak e lenni az állam részéről. Ezek a több száz ember befogadására alkalmas színházterek, mozik, moziadatok, moziadatok a kulturális rendezvényeken kívül az állami propagandarendezvények is.

¹ SZABÓ Pál, *Hozzászólás az olvasóköri vitához*, Művelt Nép, 1953/10, in: KOVALCSIK József, *A kultúra csarnokai, A közösségi művelődés szinterei, utópiák, mozgalmak, társadalomszervezés, a művelődési otthonok kialakulása*, Editio Plurilingua Kiadó, Budapest, 2003, 15.

² KÖPECZI Béla, *A magyar kultúra harminc éve* idézi KOVALCSIK József, *A kultúra csarnokai*, i.m., 744

³ Uo., 752

⁴ KORMOS Sándor, *Közművelődési intézmények és szervezetek*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999, 20. Részlet az 1976-os közművelődési törvényből.

Vizsgálati módszer:

Az 1962- es, és 1965-ös típustervezési katalógusok, valamint a Közti 66 könyv vizsgálata. A katalógusok a tömegesen (5 éves terv keretein belül) létrehozandó házak kialakítására kívántak példákkal szolgálni. A házakat általában az adott helyekre adaptálták, azonban források alapján a típustervek legtöbbször „csak” prototípusok maradtak.

Vizsgálati irányok:

- Nagyvárosokra, leginkább Budapestre, és megyeszékhelyekre szűkítve.
- Kultúrpolitikai, politikatörténeti összefüggések vizsgálata (~1960-as évektől), és ezek hatása az épületekre.
- Tipizálás, és azok adaptációi különböző tájegységeken.
- Tervezővállalatok munkássága(Közti)
- A kultúra intézményeinek megjelenése a városok szövetében (fényreklámok, hirdetések) és ezek jelentősége (tipizálás/egyediség)

Háttér adatok:

1974- művelődési épületek, művelődési otthonok tervezési előírásai- (rendelet)
Építési statisztika 1968-ból: 3348 kultúrház, 1956-77: 932 újjépítésű művelődési ház.
Legfőbb típustervező vállalatok: Közti, Pestterv, ...

Minta tanulmány: Tóth Dezső (Pestterv) Művelődési házai.

Baku Eszter kézirata nyomán. Azonos forma 3 különböző helyen, 3 különböző alaprajzi elrendezéssel (Vác, Kőbánya, Gödöllő)

Vizsgálat célja:

A városon belüli (Budapest), és nagyvárosi művelődési intézmények hogyan töltik be funkciójukat ma, hogyan kommunikálnak a várossal. Az épületek városi megjelenésének akkori és mai képe. Az épületek funkcionális átalakulásának szükségszerűsége, szubkulturális központokká válása. Ezek használata. Egy meglévő típus meglévő épületállományának feltérképezése, és ezek használhatóságának vizsgálata (esettanulmány köv. félév –MsC Diplomaterv. Kis léptékű, üzemeltető által kalkulálható, külső és belső átalakításokra való javaslatétel)

Átépitett házak esetében elemezni az átalakítás előtti és utáni téri szituációkat, és az építészeti átalakítás jogosságát. Elemezni a téri igényeket a használat függvényében. Akkor és most.

Vizsgált épület lehet pl.:

- Győr, Rába Filmszínház (Lechner Központban)
- Közti66/ 1 kötet: Közti44-ben megtalálható típustervek adaptációi, és megépült épületek.
- Orgovány-Faluház
- Oroszlány- Mozi
- Eger- Színház
- ...

módszer: (levéltár, tervtár, fotódokumentáció, beszélgetés)

Kérdések:

Mi az a berendezés/funkció, mely minimális anyagi ráfordítással működni tud? Filmklub, piac, kipakolóvásár, zsibvásár, stb. Mekkora annak a beavatkozásnak a mértéke, melyet az adott közösség be tud fogadni, és magáévá tud tenni. Egy multifunkcionális bútor (~K210) elegendő e?

Egyéb budapesti színházak:

~1935-Toldi Mozi,

1970-Átrium Filmszínház,

1949 Petőfi S. Műv. Kp., Janáky István (id., és ifj.) Hódmezővásárhely

~1968-75-Szkéné színház, és átalakítása ?2011)

Kitekintés:

Külföld: (Cseh- Lengyel- Német) ez hogyan működött.

Folytatás: esettanulmány: Azonos jegyekkel rendelkező épületek adaptációink vizsgálata, és mai használatuknak elősegítése (Tárgy?!)

Irodalomjegyzék:

- **Ferkai András, *Köztű 66 (42+24), Egy tervezőiroda története*, Vince Kiadó, 2015, Művelődési épületek Lantos Edit, 313-345**
- **Baku Eszter, kézirat: Művelődési házak, a kultúrház építő program gyermekei, 2011**
- ¹**SZABÓ Pál, *Hozzászólás az olvasóköri vitához*, Művelt Nép, 1953/10, in: KOVALCSIK József, *A kultúra csarnokai, A közösségi művelődés színterei, utópiák, mozgalmak, társadalomszervezés, a művelődési otthonok kialakulása*, Editio Plurilingua Kiadó, Budapest, 2003, 14-16, 739,741.**
- **KORMOS Sándor, *Közművelődési intézmények és szervezetek*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999, 20. Részlet az 1976-os közművelődési törvényből.**
- **Művelődési épületek, művelődési otthonok tervezési előírásai MSZ-04.204/1-74, Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, Építésügyi Tájékoztató Központ, Budapest, 1978.**
- **Részlet, a *Hogyan építsünk művelődési házat?* című rádióriportból (Sugározva: 1977. VI. 1. 17:07 Kossuth Rádió)**
- **A művelődésügy helyzete és fejlődése 1966-1970 közötti időben, Minisztériumi titkárság, Felősktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 31-53**

Tervek, katalógusok:

- **Zólyomi-Székely- Máriás, *Művelődésügyi títustervek katalógusa*, 1965**
- **Zólyomi –Székely-Mariás. *Művelődésügyi títustervek katalógusa*, 1962**
- **Kotsis Iván: *Épületek és tervek*, Pósa Károly Könyvkereskedő kiadása, Bp, Egyetemi Nyomda 1945.**
- **Építésügyi minisztérium Építésügyi Főosztály, *A Magyar Népköztársaság Országos Títusterveinek Katalógusa 1958*, Műszaki Könyvkiadó, 1958, 97-110**
- **SZÁRAY Lóránt, ZÓLYOMI Alfonz szerk., *Magyar művelődési létesítmények 1945-70*, Műszaki kiadó, Budapest, 1970, 9-10**

Megjelenés, reklám:

- **Balázs Gábor, Gál Imre, Harrach József, Nagy József, dr. Rósás Bálint, Tóth Richárd, *Fényreklámok*, Műszaki Könyvkiadó, Bp. 1974, 13-20, 150-155**
- **<http://www.iz.webzona.hu/neon0.htm>**

Annotáció:

Közi 44

„mindent akarok és azt most és rögtön”

Települések és épületek vizsgálata egy típusúterv szerint (Közi44).

1932-ben 550 kultúrház, 268 népház, és 1159 népkönyvtár volt.

1961-66

Művelődési ház: Salgótarján, Kunhegyes, Mezőkövesd, Pécsvárad, Heves, Kecskemét
Szombathely

Filmszínház: *Tatabánya, Túrkeve, Ózd, Nyíregyháza*

1966-1970:

Új fajta kultúrház típusútervek: Tiszaszederkény, Kazincbarcika, ~~Szekszárd(2013)~~,
Zalaszentgrót.

Mellettük 123 új kultúrház, 110 könyvklub épül

1970:

6757 közművelődési könyvtár közül 2571, 4033 filmszínház közül 2290 kultúrházban volt.

1952- ÉM Normatervezet- Múvház: sík padozat kell (táncrendezvény megtarthatósága)

1960 épülettípusonként kiadott katalógusok: Művelődésügyi típusútervek katalógusa.

1951-52: Farkasdy Zoltán, Zalavári Lajos (vidék, szocreál stílusban)

1960: Tiry György, Mányoky László, Zdravics János, Tolnay Lajos. (nincs formai követelmény)

1965-70 számos egyedi jelentős épület épült meg típusútervek nélkül is (vagy éppen mellette)

- Vizsgált típusútervek a könyvből:

Kultúrház:

1952- 52.II.4 típusúterv_ Balatonmagyaród, ~~Lenti~~, Mandabokor, Litér, Tiszagyulaház,
Dunavecse

Határ Győző- IPARTERV- Mucsony- 500 férőhelyes kultúrház.

2. generáció: 1959-196: 250-450 hely- formai egyediségre törekvés

Horváth Lajos: Dömsöd, Dióskál

Hrecska József Vésztő művelődési kp.

Könyvtár:

1960: Kaposvári megyei könyvtár, Miskolci egyetem könyvtára,

Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára: Mányi István, P.Pál Katalin

1980- könyvtárrekonstrukció Baja: (zsinagóga átalakítása: TornaiEndre, Hefkó Mihály 1982

Tornai, Lőrinc Edit, MTA könyvtára,

1987-Mogyoróssy János Városi könyvtár: gyula, Balázs János, Hrecska József, Gotthárd

Erzsébet.

1962-Művelődési ház Salgótarján, Fő tér 5., Szrogh György

Mozi:

~~~1964, Óroszlány~~ Pintér Béla, Moess Tibor

1968-69, Szentendre, Megyei Művelődési központ, Szentendre, Pátriárka u 7.

1964, Tiszaújváros Művelődési ház, Szécheniy u 2., Szabó István

1961- Megyei Könyvtár, Kaposvár, Csokonai u 4 ., Kiss István

1963-(65)-67, Miskolc-Egyetemváros, Nehézipari Egyetem könyvtára Janáky (65) István,
Tolnay Lajos, Janesch Rudolf

1978-79, Békéscsaba, Megyei Könyvtár, Kiss Ernő utca 3., Hegedűs Gyula, Csomay Zsófia

1964- Nyíregyháza, Krúdy Gyula filmszínház, Szabadság tér 7-9, Pintér Béla (2005)